

УДК 355.351

М. М. Адамчук, Ю. П. Бабков, В. М. Бацамут

СЦЕНАРНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ УГРУПОВАННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК ДЛЯ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

На основі аналізу методів сценарного підходу, що застосовується у процесі стратегічного управління, запропоновано спосіб формування сил та засобів внутрішніх військ з реагування на надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру.

Ключові слова: сценарій, сценарне планування, угруповання внутрішніх військ.

Постановка проблеми. Жодна держава світу не застрахована від виникнення різного роду екстремальних ситуацій, конфліктів, катастроф. На певному етапі свого розвитку у державі можуть виникнути такі надзвичайні ситуації, коли для забезпечення правопорядку на всій території країни або її частині потрібно буде вживати особливі організаційно-правові заходи захисту прав і свобод громадян та ліквідації наслідків цих екстремальних ситуацій.

Аналіз розвитку надзвичайних ситуацій та прийняття ефективних рішень ускладнюється важкістю оцінювання їх основних чинників й ефективності рішень, що приймаються. Органи управління зазвичай діють в умовах гострого дефіциту часу, обмеженої точності і достовірності інформації. Це може призвести до прийняття нерациональних, і навіть помилкових рішень, які можуть спричинити великі втрати.

У процесі прийняття рішень з реагування на надзвичайні ситуації з метою формування і забезпечення ефективних заходів протидії та ліквідації її наслідків виникає необхідність подання даних про обстановку, що виникла.

Одним із методів надання інформації про обстановку та вироблення відповідних рішень у ході розвитку надзвичайних ситуацій (НС) є застосування сценарного підходу, що може бути використаний як основний інструмент у процесі прийняття ефективних рішень і координування відповідних дій під час визначення сил та засобів для формування угруповання внутрішніх військ (ВВ). Таке угруповання формується як елемент функціональної підсистеми охорони громадського порядку та забезпечення безпеки дорожнього руху. У процесі прийняття рішення посадовими особами органів військового управління можуть виникати такі актуальні питання:

– чи відповідає створюване угруповання масштабу і характеру виконуваних завдань?

– як буде здійснюватися формування угруповання у разі виникнення НС одночасно у кількох регіонах держави?

– скільки угруповань треба формувати і в якій послідовності до виконання завдань?

– який раціональний склад сил та засобів потрібен для ефективного виконання покладених функцій і завдань? та ін.

Посилення невизначеності, нестабільності, непередбачуваності зовнішнього середовища сприяє підвищенню популярності використання в управлінській практиці сценарного підходу до прогнозування подальшого розвитку подій. Невизначеність розвитку подій і дія чинників ризику зростають з ускладненням оперативної обстановки. Тому виникає потреба у розробленні кількох сценаріїв подальшого розвитку подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості застосування сценаріїв розвитку ситуацій у практиці внутрішніх військ присвячена певна кількість наукових публікацій [1–6]. Так, у [1] з метою якісного виконання бойових завдань з прикриття, охорони й оборони об'єктів від можливого нападу і захоплення терористами, незаконними збройними формуваннями (НЗФ) та озброєними злочинцями запропоновано розробити певні сценарії виконання завдань, що виникають раптово.

У статті [2] під час розроблення підходу до визначення навантаження на систему тилового забезпечення дій внутрішніх військ у разі проведення режимно-комендантських заходів використовується набір сценаріїв.

З метою підготовки частин та з'єднань ВВ до протидії диверсійно-розвідувальним силам розвідувальні органи військ повинні, зокрема, прогнозувати сценарій їх дій у випадках

втягування України до протистояння або виникнення на її території збройного конфлікту [3].

Відповідно до [4] з метою локалізації і нейтралізації внутрішнього конфлікту у випадку його виникнення, можливо, доведеться створювати сумісні органи управління для координування дій сил внутрішньої безпеки, які можуть бути за домовленостями сторін надані тимчасово об'єднаним угрупованням. Основою для цього має бути розроблення сценаріїв виникнення та розвитку кризових подій у зазначеному регіоні, що одночасно зачіпають інтереси України і Російської Федерації, та їх сумісний аналіз з урахуванням тих сценаріїв загального характеру, що вже розроблені фахівцями цих країн.

Проте у кожній із цих публікацій приділено увагу тільки одному певному сценарію, який може виникнути у практичній діяльності військ.

У статті [5] запропоновано створення у внутрішніх військах груп моніторингу й аналізу ситуацій, які за допомогою сучасних інформаційних технологій необхідних моделей і методів здійснюють інформаційно-аналітичну підтримку процесу вироблення командиром замислу на застосування сил військ. Робота таких груп дасть можливість змодельовати варіанти розвитку подій, обґрунтувати й оцінити наслідки різних надзвичайних ситуацій заздалегідь, не очікуючи їх настання.

Міністерством оборони України [6] розроблені Стратегічний замисел Збройних Сил України, Стратегічний план застосування Збройних Сил України та формуляри бойових завдань з'єднань і військових частин, що є аналогами відомчих антикризових програм і планів сектора безпеки, в яких визначені сім типових ситуацій застосування Збройних Сил: від найбільш масштабних (блокування кордону на випадок конфлікту або оборонної операції) до значно менших за розміром та інтенсивністю (участь в антитерористичній операції, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій тощо). Для кожної ситуації визначений оптимальний комплект сил та засобів, який забезпечує виконання завдань, урахує економічні та мобілізаційні можливості держави. Такі антикризові програми мають бути розроблені як у цілому

для сектора безпеки, так і для кожної його складової.

На цей час виникнення природних, техногенних, соціальних небезпек може бути порівняно з воєнними загрозами. Тому виклики та загрози, що виникають у сучасному суспільстві, зумовлюють необхідність передбачення на об'єктивних засадах хоча б приблизних сценаріїв того, що може відбутися. Це завдання має дуже важливе значення і дістало назву сценарного планування [7].

Сценарне планування – частина стратегічного планування, що належить до інструментів і технологій, які дозволяють керувати невизначеністю майбутнього [8]. Сутність методу полягає у дослідженні зовнішнього середовища об'єкта, який вивчається щодо наявності визначених елементів і ключових невизначеностей, а також у комбінуванні їх для формулювання альтернативних сценаріїв майбутнього.

Основним змістом сценарного планування [8] є конструювання, створення різних “історій”, різних і однаково правдоподібних варіантів розвитку майбутнього, що є добре структурованими і логічними.

У сценарному плануванні розглядаються ситуації, коли з огляду на одночасну зміну багатьох чинників, характер яких заздалегідь невідомий, можливе виникнення різних ситуацій, у яких може опинитися об'єкт, що вивчається. Тому складання сценарію зазвичай починають з виявлення порівняно простих ознак ситуації, переходячи надалі до складніших і більш спеціалізованих ознак стосовно до конкретної ситуації.

Сценарії – це спосіб аналізу складного середовища, в якому є безліч значущих тенденцій і подій, що впливають один на одного. Сценарії являють собою послідовність взаємопов'язаних між собою і розгорнутих у часі можливих сукупностей ситуацій. Відомо, що до останнього часу методологію “сценаріїв майбутнього” використовували виключно великі організації, у тому числі у різних галузях науки, техніки й економіки держави. На цей час сценаріям приділяється дедалі більше уваги, їх починають використовувати у плануванні діяльності середні організації. Розробляється не один сценарій, а кілька варіантів, що дозволяє керівникам бачити можливі наслідки вибору того чи іншого рішення.

Сценарії дозволяють аналізувати і готувати нестандартні ситуації. Вони дають змогу зрозуміти, за яких умов може виникнути сприятлива чи несприятлива ситуація. Сценарій допомагає оцінити, як треба впливати на процес, щоб отримати прийнятні результати. Сценарний аналіз – систематичний спосіб моніторингу макроекономічного, політичного, соціального і технологічного середовищ.

Ситуації, які можуть виникнути згідно із сценарієм, мають відповідати таким основним вимогам:

- бути достатньо складними, щоб забезпечити необхідну кількість різноманітних гіпотез, які стосуються об'єкта досліджень, і одночасно простими та зручними для проведення аналізу у процесі підготовки та приймання рішень, допускати можливість оброблення на ПЕОМ у діалоговому (інтерактивному) режимі;

- чинники, тенденції, обмеження, умови, змінні, критерії та показники, що визначають ситуацію, повинні мати фізичну інтерпретацію, кількісний вимір у відповідному масштабі та одиницях вимірювання;

- допускати як їх декомпозицію на більш прості ситуації (бажано, такі, що вже досліджувалися, або схожі на них), так і синтез на їхній основі складніших експериментальних ситуацій, у тому числі таких, що враховують, наприклад, стохастичну невизначеність, наявність “слабких сигналів” тощо;

- урахувати обмеження нормативно-правового характеру, які є характерними для стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави;

- відображати взаємозв'язки між основними процесами.

Кожний сценарій містить можливі причини (умови) виникнення кризи, сфери зіткнення інтересів (предмет суперечок); цілі, які можуть ставитися протилежною стороною, імовірний розвиток кризи (обстановки), імовірні масштаби та наслідки; цілі України, що повинні бути досягнуті; функції та завдання складових сектора безпеки і оборони України; загальний порядок застосування військ (сил); розрахунки потреб у силах та засобах для протидії (нейтралізації) загрози (кризовій ситуації) [9].

Основним недоліком сценарного аналізу є розгляд тільки декількох можливих

результатів за ситуацією, хоча насправді кількість можливих результатів не обмежена. Крім того, у разі неможливості використання об'єктивного методу визначення ймовірності того чи іншого сценарію доводиться робити припущення, ґрунтуючись на особистому досвіді або судженні, при цьому виникає проблема достовірності ймовірнісних оцінок [10].

Завдання сценарного методу – виробити деяке загальне розуміння у державній організації, яке дозволить її колективу узгоджено діяти для досягнення головних стратегічних цілей організації [11].

Є декілька методів розроблення сценаріїв: метод посилянь, метод системи діаграм, метод критичних полів, метод “заголовків газет”, метод “логіки можливого розвитку”, метод Сааті, метод Байєса та ін.

Одним із поширених методів розроблення сценаріїв є метод “логіки можливого розвитку”. Цей метод досить довго використовувався як додаток до інших методів розроблення сценаріїв. Згідно з ним розробник сценарію генерує різні альтернативи, базуючись на визначенні загальних чинників розвитку процесу або явища. Далі цей метод знайшов конкретизацію у розробках окремих авторів, які спромоглися зробити його самостійним.

Серед них достатньо поширеним став метод Сааті, за яким під час розроблення сценаріїв рекомендується застосовувати технологічні прийоми неструктурованого процесу приймання рішень. Особливістю цього методу є необхідність додержання умови фокусування (зосередження) різноманітних уявлень експертів стосовно досліджуваного процесу на основі “причинної” перспективи процесів, які закладаються у сценарій. Таке “зосередження” досягається за допомогою використання ієрархічних мереж для кожного із сценаріїв.

Експерти, що застосовують цей метод, “вибудовують” логіку можливого розвитку подій, користуючись своїми власними знаннями та уявленнями, а також запропонованими класифікаційними ознаками чинників, яких вимагає запропонований метод. Як показує досвід застосування методу Сааті, він дозволяє побудувати найбільш імовірні сценарії за рахунок зведення до мінімуму різниці в оцінках експертів, які ввійшли до групи опитування.

Метод Сааті використовується у різних модифікаціях як для досягнення фокусування

в окремому сценарії, так і для сукупності сценаріїв розвитку подій, а також наслідків розв'язання (або відсутності розв'язання) проблем.

Метою статті є розроблення способу формування складу сил та засобів угруповання внутрішніх військ з реагування на надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру на основі використання сценарного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сценарієм розвитку надзвичайних ситуацій назвемо модель зміни оперативної обстановки, що пов'язана з виникненням і розвитком НС та обмежена у дискретному часовому просторі із заданим часовим кроком.

Згідно з [12] фрагмент сценарію дозволяє відобразити процес розвитку НС за певний інтервал часу, оперативно аналізувати ситуації та їх взаємозв'язок з метою прийняття рішень для ефективної організації протидії, а також формувати і коригувати оперативні плани дій. Наприклад, визначеному фрагменту може відповідати експрес-сценарій, що дає змогу більш чітко вивчити розвиток НС за деякий інтервал часу, уточнити значення проміжних даних та ін. На підставі розробленого сценарію визначається напрямок дій, оперативні плани дій у вигляді багатьох різних форм документів та описів і розподілу їх по організаційних структурах для подальшого виконання. Формується генеральна мета операції, що забезпечує створення бажаної ситуації у майбутньому.

Відповідно до [13] сценарно-ситуативний підхід передбачає розроблення математичної моделі стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки з наступним проведенням на її основі відповідних системних досліджень. Сценарно-ситуативний підхід як метод системного аналізу дає можливість оцінювати та прогнозувати об'єкт дослідження у динаміці. Сценарії являють собою послідовність взаємопов'язаних між собою і розгорнутих у часі можливих сукупностей ситуацій. Фактично зазначений підхід є одним із варіантів структурної адаптації: на будь-яку загрозу (виклик, ризик) на основі попередньо сформованого комплексу універсального модуля і методики його застосування готується необхідна відповідь.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється

єдиною державною системою цивільного захисту (ЄДС), яка складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок [14]. Одними з основних завдань ЄДС є: збирання й аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації та прогнозування й оцінювання соціально-економічних наслідків НС, визначення на основі прогнозу потреби у силах, засобах, матеріальних ресурсах.

Згідно з [14] єдина державна система у режимі діяльності у надзвичайній ситуації виконує такі заходи:

– здійснення відповідною комісією у межах її повноважень безпосереднього керівництва функціонуванням підсистем і структурних підрозділів ЄДС;

– організація захисту населення і територій;

– переміщення оперативних груп у район виникнення НС;

– організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією НС, із залученням необхідних сил та засобів;

– визначення межі території, на якій виникла НС;

– організація робіт, спрямованих на забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;

– здійснення постійного контролю за станом довкілля на території, що зазнала впливу наслідків НС, обстановкою на аварійних об'єктах і прилеглий до них території;

– інформування вищих органів управління щодо рівня НС та вжитих заходів, пов'язаних з реагуванням на цю ситуацію.

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій згідно з [15] можуть залучатися Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення, утворені відповідно до законів України.

Умови залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, утворених відповідно до законів України, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій визначаються відповідно до Конституції України, законів України “Про правовий режим надзвичайного стану”, “Про Збройні Сили України” та ін.

Згідно з [9] основними завданнями, які будуть виконувати внутрішні війська під час

виникнення ситуацій техногенного та природного характеру, є:

- відстеження оперативної обстановки у зонах відповідальності управлінь територіальних командувань, з'єднань та військових частин і районах виконання службово-бойових завдань;
- участь у забезпеченні режимних заходів;
- охорона громадського порядку в районі НС;
- проведення спеціальної та санітарної обробки підрозділів, що задіяні до виконання завдань з ліквідації наслідків епідемій (епізоотій).

Для якісного виконання завдань будуть проводитися такі заходи:

- приведення у готовність до виконання завдань за призначенням;
- перекидання військ та створення угруповання у районі виконання службово-бойових завдань;
- безпосереднє виконання службово-бойових завдань;
- заходи з відновлення втрат або ресурсів (у разі необхідності) та доукомплектування угруповання;
- повернення військових частини і підрозділів до пунктів постійної дислокації.

У праці [16] запропоновано загальний спосіб залучення сил до виконання завдань на

територіальному рівні (рис. 1).

Зазначений спосіб відображує порядок залучення сил безпеки й оборони, коли задіяного особового складу на місцевому рівні недостатньо. Проте він не дає відповіді, яким саме чином визначається склад сил та засобів.

Реалізувати концепцію планування ситуацій і ситуаційного управління можливо шляхом застосування відповідного способу формування складу сил та засобів угруповання ВВ з реагування на НС техногенного або природного характеру, який схематично подано на рис. 2.

Вихідними даними цього способу є база сценаріїв виникнення НС техногенного або природного характеру, яка складається з набору типів ситуацій ($i_1...i_n$), що можуть виникнути у зоні відповідальності певного територіального командування внутрішніх військ.

Важливо зауважити, що одна ситуація може виникнути одночасно в зонах відповідальності кількох територіальних командувань, або в одній зоні відповідальності територіального командування може виникнути водночас кілька ситуацій, від чого, в першу чергу, залежатиме склад сил та засобів угруповання внутрішніх військ (одного чи кількох). Вирішення задачі визначення плану залучення ВОРезу до виконання службово-бойових

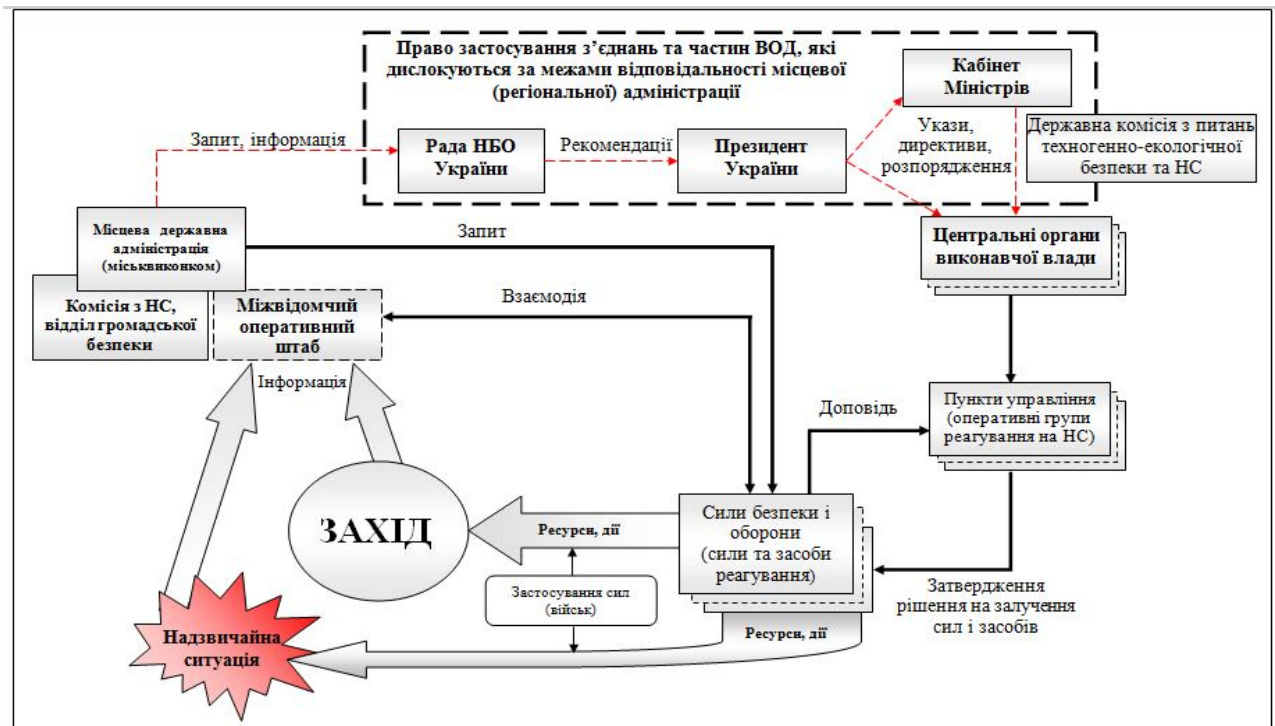

Рис. 1. Спосіб залучення військових формувань для виконання завдань військової підтримки цивільної влади на територіальному рівні

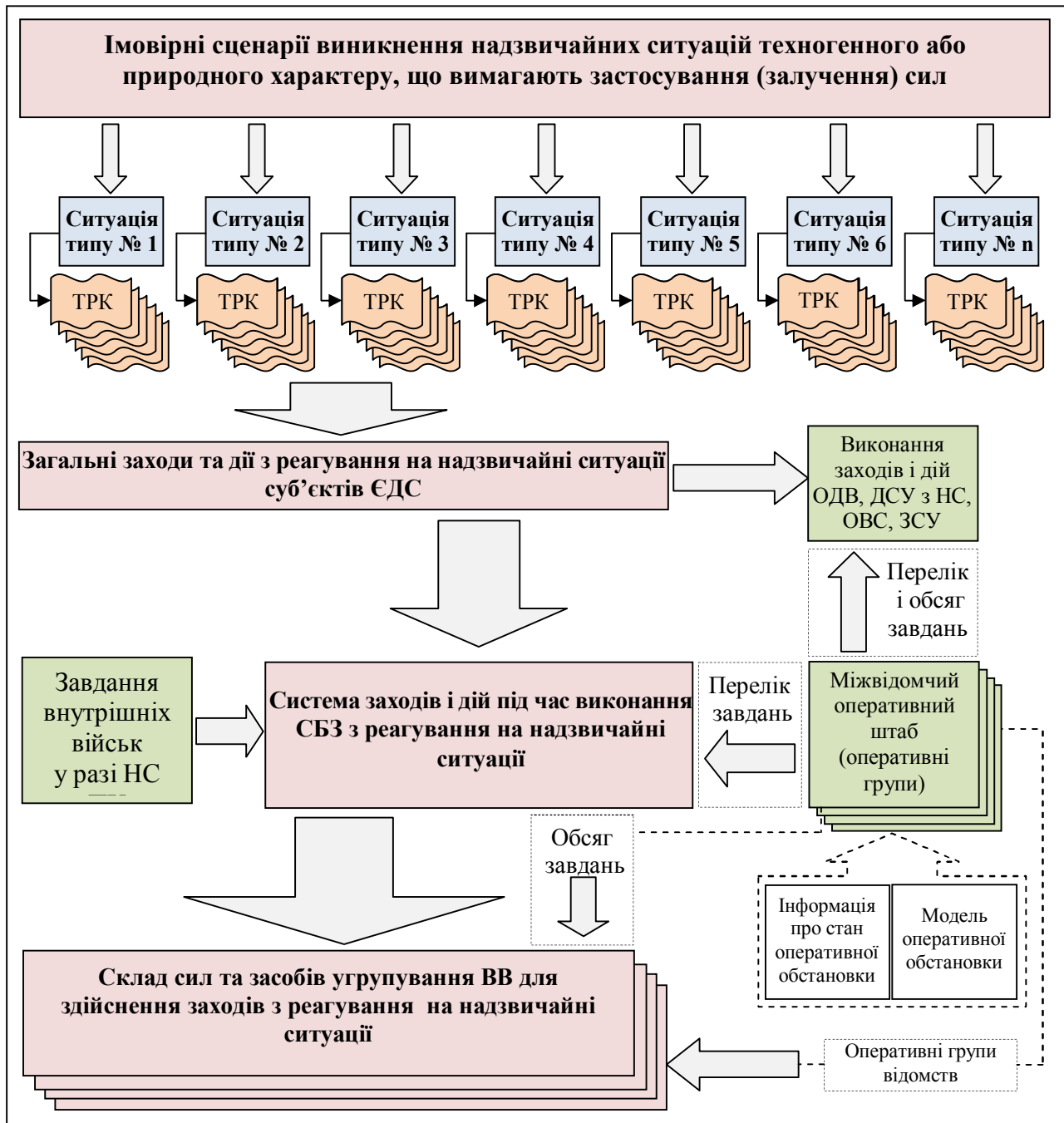

Рис. 2. Спосіб формування сил та засобів внутрішніх військ з реагування на надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру

завдань (СБЗ) у разі одночасного ускладнення оперативної обстановки у кількох районах держави детально подано у праці [17] на основі використання розробленої в ній математичної моделі.

На наступному кроці за результатами оцінювання оперативної обстановки й аналізу завчасно прогнозованих сценаріїв і ситуацій визначається тип ситуації і вибирається найбільш схожий за замислом сценаріїв

розвитку ситуації. З урахуванням функцій та можливостей розподіляються завдання суб'єктам ЄДС. Міжвідомчим оперативним штабом із загального переліку завдань визначаються перелік та обсяг завдань конкретно для внутрішніх військ. На основі переліку та обсягу завдань пропонується порядок формування угруповання ВВ, який подано на рис. 3.

Рис. 3. Порядок формування угруповання внутрішніх військ під час виконання СБЗ

На сьогодні існуюча система розрахунку сил та засобів, що залучаються, не повною мірою відповідає тим сценаріям, які можуть виникнути. Від того, наскільки правильно буде вибрано концепцію розрахунку сил та засобів, залежить ефективність виконання завдань.

Під час визначення показників ефективності потрібно враховувати не тільки реальний стан і

можливості військ, але й специфіку виконання завдань для підрозділів, що залучаються.

Прийняти раціональне рішення у разі врахування кількох кризових ситуацій в одному сценарію являє собою складну проблему, що ілюструється на рис. 4, на якому подано варіанти впливу різних ситуацій одного сценарію на формування складу сил та засобів угруповання.

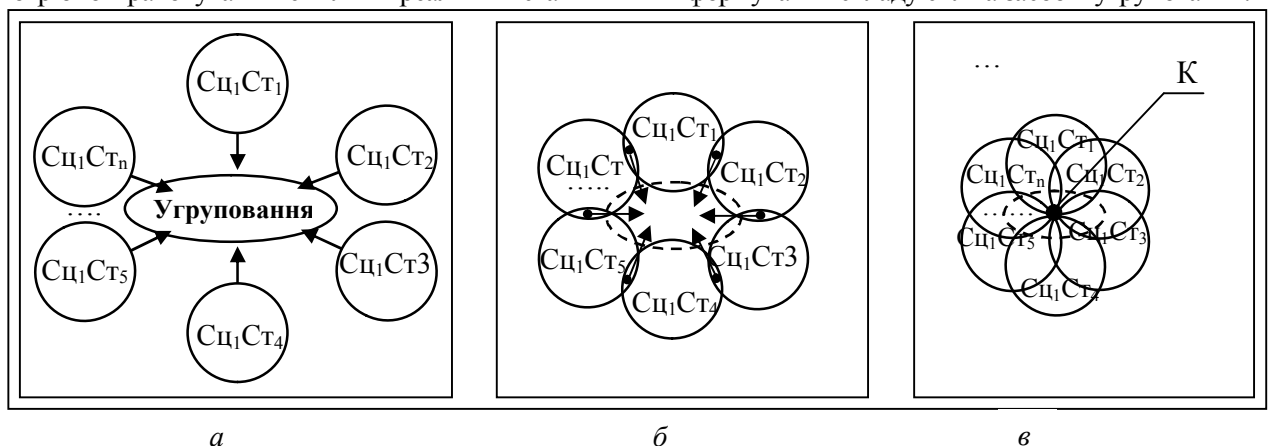

Рис. 4. Варіанти впливу кризових ситуацій на формування складу сил та засобів угруповання: а – вплив однієї ситуації; б – парний вплив; в – вплив кількох ситуацій

На рисунку 4а умовно показані можливі впливи окремих ситуацій (Ст_і) в одному сценарії (Сц_і), на рис. 4б – можливість парного впливу ситуацій одного сценарію, а на рис. 4в – сукупний одночасний вплив кількох ситуацій у сценарії. Такий сукупний вплив приводить до зростання синергетичного ефекту у разі змінювання стану хоча б однієї ситуації. “Больова” точка К – це область максимального впливу ситуацій (зовнішнього середовища) на процес формування складу сил та засобів угруповання, до якого органи управління повинні бути готовими. Ці обставини обумовлюють необхідність розроблення й аналізу найбільш несприйнятливих сценаріїв розвитку ситуацій та відповідних способів формування угруповань ВВ у разі реагування на надзвичайні ситуації.

Висновки

Таким чином, застосування сценарного підходу дозволить систематизувати процес формування угруповання внутрішніх військ, урахувати найбільш значущі чинники, що можуть вплинути на структуру створюваного угруповання.

Набір (база) розроблених сценаріїв дасть можливість зробити обґрунтований вибір залучуваних сил та засобів, що входять до складу угруповання.

Рациональність прийнятих рішень щодо формування складу сил та засобів визначається рівнем інформованості керівництва про фактичну і прогнозовану обстановку, тобто вимагає належної інформаційно-методичної бази побудови сценаріїв розвитку.

Розроблені сценарії розвитку ситуацій дозволять завчасно визначати порядок організації дій внутрішніх військ з реагування на надзвичайні ситуації, різного характеру способи дій підрозділів у цих умовах, прогнозувати дані щодо можливих збитків та порядку поповнення матеріальними засобами, а також зменшити часові показники для прийняття рішення.

Напрямами подальшого дослідження є створення баз даних сценаріїв, відповідно до яких можливе залучення внутрішніх військ, каталогізація сценаріїв для кожного територіального командування і військ у цілому, а також розроблення способів

формування угруповань у разі одночасного виникнення кількох ситуацій.

Список використаних джерел

1. Довбня, В. В. Охорона і оборона життєво важливих об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства в умовах режиму надзвичайного стану [Текст] / В. В. Довбня, Є. Л. Амелін // *Честь і закон*. – 2011. – № 1. – С. 14–17.

2. Ролін, І. Ф. Методичний підхід до визначення навантаження на систему тилового забезпечення дій внутрішніх військ під час проведення режимно-комендантських заходів [Текст] / І. Ф. Ролін // *Честь і закон*. – 2011. – № 4. – С. 56–65.

3. Орлов, М. М. Характеристика диверсійно-розвідувальних сил суміжних з Україною держав як потенційних об'єктів розвідки внутрішніх військ під час дій у територіальній обороні [Текст] / М. М. Орлов, Р. О. Гончар, О. В. Лисенко // *Честь і закон*. – 2011. – № 2. – С. 19–25.

4. Полторацький, С. Т. Актуальність налагоджування міжнародного військово-наукового співробітництва внутрішніх військ МВС України з вирішення проблемних питань внутрішньої безпеки [Текст] / С. Т. Полторацький, О. О. Морозов, Т. А. Сутюшев // *Честь і закон*. – 2012. – № 2. – С. 16–23.

5. Напрямок удосконалення системи інформаційно-психологічної протидії у внутрішніх військах шляхом створення структури для моделювання та попередження негативних ситуацій [Текст] / В. І. Воробйов, В. Л. Петров, С. В. Бєлай, О. Д. Черкашин // *Честь і закон*. – 2010. – № 1. – С. 82–87.

6. Богданович, В. Ю. Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України [Текст] / В. Ю. Богданович. – Л. : АСВ, 2012. – Т. 1. – 627 с.

7. Горбун, В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки [Текст] : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

8. Сценарне планування. Вісім кроків методики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: [http://ua-referat.com/Сценарне планування. Вісім кроків методики](http://ua-referat.com/Сценарне_планування._Вісім_кроків_методики). – Назва з екрана.

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 р. “Про Стратегічний оборонний бюлетень України” :

Указ Президента України від 29.12.2012 р. № 771/2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/2012>

10. Мезосередовище організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.0ck.ru/menedzhment_i_trudovye_otnosheniya/mezoseredovishhe_organizac.html – Назва з екрана.

11. Методи сценарного прогнозування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://buklib.net/books/24508/> – Назва з екрана.

12. Планування та фінансування робіт з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.studsell.com/view/115450/90000> – Назва з екрана.

13. Богданович, В. Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення [Текст] / В. Ю. Богданович. – К. : Тираж, 2003. – 322 с.

14. Типове положення про територіальну підсистему єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20093-93> – Назва з екрана.

15. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 89.

16. Говоруха, В. В. Державне управління цивільно-військовими відносинами в Україні: теоретичні засади та механізми [Текст] : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Говоруха Віктор Володимирович ; Укр. акад. держ. управління при Президентіві України ; Харк. філіал. – Х., 2001. – 233 с.

17. Полторац, С. Т. Математична модель залучення резервів військових частин внутрішніх військ з урахуванням оперативної обстановки у районах їх постійної дислокації та важливості завдань у районах призначення [Текст] / С. Т. Полторац, Ю. П. Бабков, В. М. Бацамут // Честь і закон. – 2013. – № 1. – С. 83–90.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2013 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна